

nationale supérieure des beaux-arts iz Pariza, ili *Akademie der Bildenden Künste* iz Beča, ali i mnogih drugih. Učenici i profesori tih škola učestvovali su na drugim međunarodnim konkursima u oblikovanju velikih evropskih gradova, i putem ovog konkursa Beograd je u oblasti urbanističkih teorija bio obuhvaćen glavnim svetskim tokovima.

Ova veoma uspela i značajna monografija treba da nađe svoje mesto u svim bibliotekama i obrazovnim institucijama Beograda, da bi se tako što širem krugu istraživača iz različitih oblasti pružila šansa da obogate svoja dalja istraživanja ovim izuzetno vrednim rezultatima.

Ranka Gašić

Никола Жутић, ВЕЛИКА СРБИЈА 1888–1926 (историографска анализа листова Велика Србија), Београд, Институт за савремену историју, 2016, 314.

Tokom 2016. godine objavljena je knjiga dr Nikole Žutića *Velika Srbija 1888–1926 (istoriografska analiza listova Velika Srbija)* u izdanju Instituta za savremenu istoriju iz Beograda, u kojem je dr Žutić naučni savetnik. Autor u knjizi vrši rekonstrukciju i istoriografsku analizu članaka, priloga, kritika i polemika objavljenih u listovima pod nazivom *Velika Srbija*, koji su izlazili u Kraljevini Srbiji od 1888. godine, a zatim od 1918. do 1926. u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca. Listovi su imali različite vlasnike i urednike. Glavna tema bila je vezana za ideju oslobađanja srpskog naroda i stvaranja ujedinjenih srpskih zemalja: ta ideja je bila prisutna u svim brojevima *Velike Srbije*, u različitim društveno-političkim i državnim okolnostima. Knjiga je podeljena na tri hronološko-tematske celine koja sadrže autorove komentare i procene vrednosti tekstova objavljenih u listovima pod nazivom *Velika Srbija* u navedenom periodu.

U prvoj celini *Ideje i ideolozi Velike Srbije* (str. 11–41), autor govori o razvoju i opstanku ideje ujedinjenja srpskog naroda od pada srpske srednjovekovne države u drugoj polovini 15. veka pa do obnove srpske državnosti u 19. veku. Presudan uticaj na opstanak ideje ujedinjenja srpskog naroda imala je delatnost Srpske pravoslavne crkve, koja postaje glavni nosilac

te ideje. U prvom delu knjige autor pravi hronološki uvod i govori o genezi „velikosrpske ideje“. Stvaranjem novovekovne srpske države u 19. veku, pojedini srpski javni radnici su nastojali da se srpski narod iz susednih država, Habzburške monarhije, odnosno Dvojne monarhije, i Osmanskog carstva ujedini sa svojom maticom Kneževinom a potom i Kraljevinom Srbijom. Takođe, navedeni su zvanični austrijski i mađarski statistički podaci koji govore o rasprostriranju srpskog pravoslavnog i rimokatoličkog stanovništva.

U drugoj celini *Listovi Velika Srbija 1888–1918* (45–170) autor se osvrnuo na život i rad Stevana Vladislava Kaćanskog, osnivača *Velike Srbije*, koji je članke za svoj list potpisivao pseudonimom „Stari Bard“. U ovom i narednom poglavlju čitaocima je predstavljen veliki broj tema i događaja o kojima je list pisao. Prvi broj *Velike Srbije* izašao je na dan Sv. Save 14. januara 1888, po starom kalendaru. „Stari Bard“ je svojim priložima u *Velikoj Srbiji* obuhvatio sve važne društveno-političke teme vezane za Kraljevinu Srbiju, ali i za Srbe „iz preka“ koji su živeli na teritoriji Habzburške monarhije, i to u mađarskim krunovinama Hrvatskoj i Slavoniji i austrijskoj Dalmaciji. Zbog rodoljubivih stavova i članaka koji su bili antiaustrijski i kritikovali politiku kralja Milana Obrenovića, osnivač lista se često nalazio na udaru državnih vlasti.

Autor se dalje bavi analizom pisanja *Velike Srbije* nakon smrti Stevana Vladislava Kaćanskog 1890. godine i preuzimanja lista od strane njegovog sina Vladislava Kaćanskog. Sin osnivača lista takođe piše o značajnim temama vezanim za „Srbe sve i svuda“, baveći se pre svega važnim pitanjima identiteta srpskog naroda. Vladislav Kaćanski, međutim, bio je urednik *Velike Srbije* svega tri godine; poslednji broj je izašao 14. aprila 1893. U narednih deset godina list nije izlazio, da bi ga 1903. ponovo pokrenuo poznati srpski javni radnik Dragutin J. Ilić sa sinom Vladislavom. Veliku pažnju list je tada usmerio ka Bosni i Hercegovini, Kosovu i Metohiji i Makedoniji, koje je trebalo pripremiti za ulazak u sastav buduće ujedinjene srpske države. Autor govori i o ratnim izdanjima *Velike Srbije*, koja je izlazila najpre kratko u Valjevu pa zatim u Nišu. Usled ofanzive Centralnih sila u jesen 1915. i pada Beograda, redakcija lista i novinarska ekipa bili

su prinuđeni da se iz Niša povlače preko Albanije do Grčke, deleći sudbinu svog naroda i vojske. List počinje ponovo da izlazi u Solunu 8. aprila 1915, sa novim urednikom. Osnovni zadatak lista u ratnim prilikama bio je da održava visok moral vojske i naroda i da prenosi čitaocima događaje sa bojišta. Dopisnici su bili dužni da šalju izveštaje o izbeglicama i načinu na koji žive, kao i važnim događajima iz svakodnevnog života. Pisalo se o Solunskom procesu iz 1917. godine protiv vođa oficirske organizacije „Crna ruka“, o Jugoslovenskom odboru, ulasku SAD u rat 1917. godine i drugim temama.

Treća i poslednja celina nosi naslov *Srpska stranka i list Velika Srbija u Kraljevini SHS 1920–1926* (175–281). Autor navodi teme kojima se list bavio u naznačenom periodu i piše o promenjenim političkim i društvenim okolnostima, uticaju zapadnih saveznika i stvaranju jugoslovenske monarhije, kojoj je data uloga da kao „sanitarni kordon“ i „tamponzona“ štiti druge evropske zemlje od proleterškog internacionalizma novostvorene sovjetske Rusije. Potom se govori o nastojanju Kominterne, italijanskih fašista, različitih nemačkih i habzburških revizionista da destabilizuju i unište novu građansku monarhističku Jugoslaviju, uz podršku novih jugoslovenskih „ugnjetenih nacija“, kao i o nastojanju državnih vlasti da suzbiju „velikosrpski hegemonizam“. List *Velika Srbija* je u tom periodu postao glasilo Srpske stranke, koja je formirana 26. decembra 1920, na čelu sa advokatom Radivojem K. Novakovićem. Jedan od glavnih ciljeva i zahteva, kako autor ističe, bio je da jugoslovenska država promeni ime u „Kraljevina Velika Srbija“. Ponovno izdavanje *Velike Srbije* predstavljalo je pokušaj oživljavanja „velikosrpske ideje“ iz vremena Stevana Vladislava Kaćanskog i njegovog sina Vladislava. Suštinski cilj lista kao i same Srpske stranke bio je da se zakonskim putem bori za ostvarenje navedene ideje. Međutim, i unutar Srpske stranke i njenog glasila ubrzo je došlo do pojave frakcija i stvaranja nove Srpske stranke sa partijskim glasilom istog imena *Velika Srbija*.

Tadašnje vlasti u Beogradu su negativno gledale na ove listove i na njihovu ideologiju koja se kosila sa idejom jugoslovenstva. Na kraju je došlo i do postepenog gašenja Novakovićevog lista zbog antiradikalskih stavova. I pored promena vlasnika, u „frakcionaškom“

listu *Velika Srbija* postojao je isti antiklerikalni stav, pre svega protiv akcija hrvatskih i slovenačkih klerikalaca. Novi vlasnik lista postao je Aleksandar Stanojević, poslanik u Skupštini i blizak novoformiranoj frakciji Srpske stranke i njenom partijskom glasilu. *Velika Srbija* više nije bila samo glasilo Srpske stranke već i Srpske narodne organizacije Đorđa Čokorila iz Bosne. List Aleksandra Stanojevića imao je isto ideološko polazište koje je podrazumevalo ostvarenje „velikosrpske ideje“. Žutić, između ostalog, pominje i pojavu Srpske nacionalne omladine (SRNAO) koja je ostala nepoznata i neistražena tema u jugoslovenskoj i srpskoj istoriografiji.

Dvobroj *Velike Srbije* objavljen maja 1924. u redakciji Aleksandra Stanojevića je poslednji broj koji se može pronaći u bibliotekama i arhivima, pa je usled objektivnih okolnosti otežano proceniti do kada je tačno izlazio list u Stanojevićevoj redakciji. Autor pretpostavlja da je izašlo još nekoliko brojeva lista do jeseni 1924. godine, koji su bili vezani za poslaničku funkciju A. Stanojevića. S druge strane, list *Velika Srbija* Radivoja Novakovića je izlazio neredovno do gašenja 1926. godine. Žutić zaključuje da je nestankom Srpske stranke iz političkog života Kraljevine Jugoslavije i prestankom izlaženja njenog lista *Velika Srbija*, u potpunosti nestao i pomen srpskog imena u političkom, kulturnom i nacionalnom životu Srba sve do 1939. godine i osnivanja Srpske radikalne stranke Milana Stojadinovića. Trend od pre 1939. godine nastavio se u jednopartijskoj socijalističkoj Jugoslaviji, da bi se raspalom države početkom devedesetih godina 20. veka i obnovom višestranačkog političkog sistema ponovo pojavile stranke sa srpskom odrednicom.

Stefan Stanković

Čedomir Pavić, S PACIFIKA NA SKADARSKO BLATO, priredili: dr Krinka Vidaković-Petrov, dr Đorđe N. Lopičić i Tomaš Čorović, Podgorica, Matica srpska – Društvo članova u Crnoj Gori, 2016, 143.

U obeležavanju Prvog balkanskog rata 1912/13. godine i Prvog svetskog rata 1914–1918. pored brojnih monografija, rasprava, članaka, feljtona, prikaza i osvrtu u oktobru 2016. u Podgorici je objavljena knjiga Čedomi-